

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ประวัติความเป็นมาของเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น

เครื่องเงิน หมายถึงเครื่องใช้ที่มีโครงเป็นเครื่องจักสานหรือไม้จริง แล้วเคลือบทาด้วยยางรักเพื่อความคงทน กันน้ำและความชื้น ตลอดจนเพิ่มความสวยงามบนพื้นผิวภายนอก เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เครื่องรัก จากหลักฐานที่พบ เดิมทีนั้นเครื่องเงินจะมีโครงเป็นไม้ไผ่ ต่อมาได้มีการพัฒนาการทำตัวโครงด้วยวัสดุอื่น ได้แก่ โลหะ พลาสติก กระจก หรือเครื่องปั้นดินเผา แล้วทาด้วยยางรักหลาย ๆ ชั้น ก่อนที่จะนำมาตกแต่งลวดลายให้สวยงามยิ่งขึ้น ด้วยการใช้ทองคำเปลว เงินเปลว มุก สี หรือเปลือกไข่ มาแต่งแต้มเพิ่มความสวยงาม

เครื่องเงินเป็นที่นิยมใช้ประจำบ้านและใช้ในพิธีกรรมในหมู่ผู้มีฐานะที่ต้องการความหรูหรา มากกว่าใช้เครื่องไม้หรือเครื่องจักสานหรือในหมู่ผู้ไม่นิยมใช้ของที่ทำจากโลหะ

กล่าวกันว่าชาวจีนรู้จักการทำและใช้เครื่องเงินก่อนชาติอื่น ๆ เพราะมีการพบหลักฐานที่เป็นชิ้นส่วนและภาชนะเครื่องเงินในหลุมศพบุคคลสำคัญ ๆ ที่ฝังไว้เมื่อหลายพันปีมาแล้วในเมืองจีน ก่อนที่จะได้มีการเผยแพร่ไปสู่เกาหลี ญี่ปุ่น และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับการทำเครื่องเงินในไทยนั้นสันนิษฐานว่าเข้ามาภายหลังจากลงรักปิดทอง เนื่องจาก งานช่างในลักษณะเครื่องเงินนี้ เป็นกรรมวิธีที่ใช้ยางรักเช่นเดียวกับการลงรักปิดทอง อย่างไรก็ตามยังไม่มีข้อสรุปที่แท้จริงถึงความเป็นมาของเครื่องเงิน ด้วยเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีราคา หรือมีการขำรดแล้วทิ้งไป จึงทำให้ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดบ่งชี้ถึงอายุของเครื่องเงินได้

เดิมนั้นชาวเชียงใหม่เรียนรู้วิธีการทำเครื่องเงินตามแบบพื้นเมืองมานานแล้ว เพราะวัสดุที่นำมาใช้นั้นเป็นสิ่งที่หาได้ตามท้องถิ่นธรรมชาติ โดยส่วนใหญ่ที่ทำกันเป็นแบบโครงสานด้วยไม้ไผ่ ทาด้วยยางรักไม่กี่ครั้ง แล้วประดับประดาตกแต่งอย่างง่าย ๆ เป็นการทำเพื่อไว้ใช้ในวิถีประจำวัน ครั้นภายหลังจากมีการนำวิธีใหม่ ๆ ในการทำเครื่องใช้ประเภทนี้มาจากชาวไทยเงินแถบเมืองเชียงตุงมาเผยแพร่ในดินแดนล้านนา จึงทำให้เกิดเครื่องเงินรูปแบบใหม่ ๆ จนกลายเป็น

การผสมผสานกันระหว่างของเดิมของชาวล้านนา กับของชาวเชียงตุงขึ้นมาและเป็นที่มาของการเรียก เครื่องสานลงรักนี้ว่า เครื่องเงิน จากชื่อเรียกชาวไทยเขินนั่นเอง

1. ความเป็นมาของเครื่องเงินเชียงใหม่ และญี่ปุ่น

ในยุครกรฟื้นฟูบ้านเมืองล้านนา (รัชสมัยของพระเจ้ากาวิละหรือประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 23) การอพยพชาวไทยหลายเผ่าให้เข้ามาอยู่รวมกันในเขตเมืองเชียงใหม่ ซึ่งในเวลานั้นแทบจะกลายเป็นเมืองร้างคนไทกลุ่มหนึ่งก็คือ ชาวไทเขิน ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า เครื่องเงิน ไทเขิน เป็นกลุ่มชนตระกูลไทลื้อ อาศัยอยู่ในเขตเมืองเชียงตุงและตั้งชุมชนหนาแน่นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำซัน ที่เรียกในปัจจุบันว่า น้ำเขิน (แม่น้ำนี้ไหลย้อนขึ้นทิศเหนือ) กลุ่มไทลื้อลุ่มน้ำเขินจึงถูกเรียกว่าชาวไทเขิน

ในกลุ่มไทเขินที่อพยพมาอยู่เมืองเชียงใหม่ล้วนแต่เป็นช่างฝีมือทั้งสิ้น มีความชำนาญในการทำเครื่องเงิน เครื่องโลหะ งานทอผ้า งานกระดาษ งานจักสาน และการลงรัก เมื่อมาถึงเชียงใหม่แล้วถูกจัดให้อยู่รวมกันด้านทิศใต้ของกำแพงเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันคือบริเวณบ้านช่างหล่อ ถนนวัวลาย บ้านนันทาราม ชุมชนระแงง ชาวไทเขินกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีความถนัดในการทำเครื่องเงิน นอกจากนี้ก็ยังอาศัยกระจายในเขตอื่น ๆ อีก เช่น ชาวบ้านบ้านเด่น บ้านเมืองสาทร บ้านดอนจั่น จนถึงสันกำแพง กลุ่มนี้ถนัดงานกระดาษ งานจักสาน งานทอผ้า ชาวไทเขินบ้านทุ่งเสี้ยว บ้านดงก่า บ้านแม่ขาน นิยมทำเครื่องเงินเช่นกันแต่คุณภาพด้อยกว่าบริเวณถนนวัวลาย และนันทาราม ในเขตอำเภอเมือง เชียงใหม่

กลุ่มไทเขินที่อยู่ในย่านถนนวัวลาย บริเวณตำบลหายยา อำเภอเมือง เชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า บ้านเขิน เมื่อตั้งรกรากแล้วก็ประกอบอาชีพตามความถนัด คือทำเครื่องจักสาน เคลือบยางรักแล้วเขียนสีเป็นลวดลายต่าง ๆ ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เมื่อมีการผนวกล้านนาเข้ากับประเทศสยามแล้วเรียกวามณฑลพายัพ ราชสำนักภาคกลางได้จัดส่งข้าราชการขึ้นมายังมณฑลพายัพ ซึ่งสันนิษฐานว่าคนกลุ่มนี้น่าจะเป็นผู้สร้างศัพท์คำว่า เครื่องเงิน โดยอ้างว่าคนกรุงเทพฯ นิยมซื้อของที่ระลึกแต่ไม่ทราบว่าจะเรียกอย่างไรจึงใช้ชื่อของแหล่งผลิตและกลุ่มช่างที่ทำ แต่ในจดหมายเหตุไทย พ.ศ. 2465 บันทึกไว้ว่า ชื่อเรียกเครื่องเงินเป็นชื่อที่ชาวพื้นเมืองเรียกเป็นปกติอยู่แล้ว การเรียกของคนภาคอื่น ๆ จึงน่าจะเป็นการเรียกตามมากกว่าจะคิด

นิยามขึ้นมาเอง มีข้อสังเกตว่า คำว่า เครื่อง ไม่ปรากฏอยู่ในภาษาของชาวเชียงใหม่ในอดีต ภาษาคำเมืองจะเรียกสิ่งของเครื่องใช้ที่ว่า ครัวรักคริวหาง (ออกเสียงว่า คิวอักคิวหาง) ซึ่งหมายถึงเครื่องใช้ที่ลวกและขาด (ภาษาคำเมืองเรียก ขาด ว่า หาง) อย่างไรก็ตาม คนไทยจากภาคกลางก็มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการของเครื่องเงินของชาวเชียงใหม่ ตัวอย่างเช่น การใช้เทคนิคลายรดน้ำในเครื่องเงินของเชียงใหม่ยุคปัจจุบันเป็นต้น (วิถี พานิชพันธ์, 2544:5)

เครื่องเงินเป็นงานหัตถกรรมประเภทหนึ่ง ในอดีตมีสถานภาพเป็นทั้งสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรม เป็นรูปเคารพ และเป็นงานศิลปะ เครื่องเงินมีโครงสร้างทำจากไม้ และที่นิยมมากคือโครงสร้างจากไม้ไผ่สานซึ่งช่วยให้ของใช้นั้นมีน้ำหนักเบาและยืดหยุ่นได้ไม่แตกหักง่าย หลักการของเครื่องเงินคือการนำเครื่องจักสานมาเคลือบด้วยยางไม้ชนิดหนึ่งที่มีสีดำ เรียกว่า ยางรัก ได้จากต้นรัก (THE BLACK-VARNISH TREE หรือภาษาลาดินพฤกษศาสตร์เรียกว่า MELANORRHOEA USITATA) การเคลือบยางรักทำให้มีความคงทน กันน้ำและความชื้น ทนความร้อนจากไฟ และทำให้พื้นผิวเงางาม การทายางรักมักทาหลาย ๆ ชั้น ชั้นแรก ๆ จะทำหน้าที่ยึดโครงสร้างให้เกิดความมั่นคง ชั้นต่อ ๆ ไปเป็นการตกแต่งผิวภาชนะให้เรียบ ชั้นสุดท้ายเป็นการตกแต่งให้สวยงาม เช่น การเขียนลวดลาย การปิดทอง การขูดผิวให้เป็นร่องลึกแล้วฝังรักสีที่ต่างกัน นิยมใช้รักสีดำและสีแดงตกแต่ง มีการปั้น กด หรือพิมพ์เป็นลวดลาย ในภาษาอังกฤษมีการใช้คำเรียกเครื่องเงินหรือเครื่องใช้ที่เคลือบด้วยรักนี้ว่า LACQUERWARE และเรียกวิธีการ -ลงรักว่า LACQUERING ทั้งนี้ไม่ได้จำกัดความเฉพาะเครื่องเงินและการลงรักเท่านั้น ยังหมายถึง- ความ รวมถึงน้ำมันชักเงา น้ำมันที่ใช้เคลือบผิวทั้งชนิดใสและชนิดให้สี ที่ใช้เคลือบผิววัสดุทั้งไม้และโลหะเพื่อให้เกิดผิวมันเงาอีกด้วย (วิถี พานิชพันธ์, 2544: 4) และในภาษาญี่ปุ่นเรียกหัตถกรรม ประเภทนี้ว่า Urushi mono

ในอดีตคนไทยยังไม่ได้กำหนดชื่อเครื่องเงินเพื่อใช้เรียกอย่างเป็นทางการ การเรียกขานในอดีตมักเรียกตามหน้าที่หรือลักษณะรูปทรงของงานชิ้นนั้น เช่น โถ พาน ตะลุ่ม หากของใช้นั้นตกแต่งอย่างประณีต อาทิ มีการประดับกระຈก ประดับเปลือกหอยมุก ประดับลายทอง ก็ จะเรียกเครื่องใช้ร่วมกับการตกแต่ง เช่น ตะลุ่มลงรักปิดทอง เป็นต้น

สำหรับความหมายของเครื่องเงินในปัจจุบัน ทั้งตามความเข้าใจของช่างและคนทั่วไป รวมทั้งในพจนานุกรมต่าง ๆ ล้วนมีความหมายคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะมีความเข้าใจตรงกันว่า

เครื่องเงินเป็นเครื่องจักสานที่ลงรักหาคาชาด อันเป็นงานหัตถกรรมของชุมชนไทเขินในเมืองเชียงใหม่ เรียกอีกอย่างว่า เครื่องรัก ในภาษาไทยภาคกลาง

ภาคเหนือของประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีชื่อเสียงทางด้านหัตถกรรมหลายอย่าง การทำเครื่องเงินที่จะกล่าวต่อไปนี้นับเป็นหัตถกรรมที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง เครื่องเงินเป็นศิลปะเก่าแก่ของไทย ผลิตภัณฑ์เครื่องเงินไทยแตกต่างจากเครื่องเงินของญวนและญี่ปุ่น เท่าที่ทราบมีแต่เครื่องเงินพม่าเท่านั้นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับของไทยด้วยเหตุผลในทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น

กล่าวกันว่าจีนเป็นชาติที่ผลิตเครื่องเงินมากกว่าสามพันปีแล้ว และเมื่อต้นราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911) ปรากฏว่ามีโรงงานทำเครื่องเงินมากมายในมณฑลตาสีฟู ยูนนานและทอนกิ้น หลังจากนั้นการทำเครื่องเงินก็แพร่หลายไปยังเกาหลี ญี่ปุ่น และญวน ถึงแม้เราไม่อาจบอกได้แน่นอนว่า การทำเครื่องเงินเริ่มในประเทศไทยเมื่อใด แต่ก็มีข้อสันนิษฐานที่น่าจะเป็นไปได้คือ เมื่อชนเผ่าไทยทางเหนือของประเทศจีนได้มาทางเชียงรุ่ง เชียงตุง จนถึงเชียงใหม่ ทุกวันนี้ เชียงใหม่ ก็ยังเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมเครื่องเงินในประเทศไทย

คนไทยอีกกลุ่มหนึ่งลงมาถึงภาคกลางตอนเหนือในราวศตวรรษที่ 13 และตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น กษัตริย์องค์ที่สามคือ พ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. 1820 - 1860) ตามประวัติกล่าวว่า ได้เดินทางไปเมืองจีนถึงสองครั้ง ครั้งแรกในสมัยจักรพรรดิ กุบไลข่านเมื่อ พ.ศ. 1825 และครั้งที่สองเป็นสมัยของกษัตริย์ที่สืบต่อกับ กุบไลข่าน ประมาณ พ.ศ. 1843 ในการเดินทางครั้งนี้ ตอนกลับพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงนำช่างฝีมือกลับมาด้วย และช่างฝีมือเหล่านี้ได้ถ่ายทอดวิชาการทำถ้วยชามกระเบื้องเคลือบ และเครื่องเงินให้แก่คนไทย (ปานจิตต์ บุนนยะโหดระ, 2520: 27)

ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตามการประดิษฐ์เครื่องเงินได้รุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยอยุธยา มีการใช้เทคนิคพิเศษที่เรียกกันว่า ลวดรดน้ำ ซึ่งกระทำโดยนำโครงเครื่องเงินซึ่งเป็นไม้มาลงรักสามครั้ง การทาลวดแต่ละครั้งต้องทิ้งให้แห้งสนิทจริง ๆ โดยจะต้องนำไปอบในหม้ออบ เมื่อทาลวดครั้งที่สามแห้งและอบดีแล้ว จึงนำมาขัดด้วยใบหนอด(ใบไม้ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะใบขรุขระ) จนเรียบ แล้วแกะลวดลายที่ต้องการลงบนพื้นผิวสีดำนี้นั้น ใช้น้ำยาหรูดาน (คือน้ำยาที่ผสมกับกาวเพื่อเพื่อเขียนลวดลายบนเครื่องเงิน) ทาลงบนส่วนที่ต้องการให้คงสีดำไว้ แล้วใช้แผ่นทองปิดทับบนลวดลาย เมื่อทองติดแน่นดีจึงนำไปล้างออกด้วยน้ำ ลวดลายต่าง ๆ ก็จะปรากฏออกมา

เรื่องความเป็นมาของเครื่องเงินนี้มีการสันนิษฐานว่าเป็นของพวกไทเขิน เพราะต้นรักซึ่งเราเอายางของมันมาใช้ทำเครื่องเงินนั้นมีขึ้นอยู่มากมายในอาณาบริเวณระหว่างเชียงใหม่ รัฐฉาน มณฑลยูนนาน และทางใต้ของประเทศจีน

ตำนานโบราณของไทยยวนระบุว่า สมัยที่อารยธรรมของไทยยวนหรือไทยล้านนารุ่งเรืองถึงขีดสุด กษัตริย์เชียงใหม่ไม่เพียงแต่ส่งพระภิกษุสงฆ์ไปเผยแผ่พระศาสนาแก่คนไท (ไต) ซึ่งปัจจุบันนี้อยู่ในรัฐฉานตอนเหนือ แต่ยังได้ส่งผลิตภัณฑ์เครื่องเงินและเผยแพร่เทคนิคการผลิตไปยังชนเผ่าไทยอื่น ๆ ด้วย

พม่าเรียกเครื่องเงินว่า “YOON THE” แปลว่า ผลิตภัณฑ์ของชาวยวน แต่ชาวไทยเหนือ หรือชาวไทยโยนก หรือไทยยวนเองกลับเรียกว่าเครื่องเงิน ซึ่งแปลว่าผลิตภัณฑ์ของชาวเขิน เมื่อพระเจ้ากาวิละกู้อิสรภาพจากพม่าได้แล้วก็ฟื้นฟูนครเชียงใหม่ขึ้นใหม่ ได้นำชาวไต ซึ่งพูดภาษาล้านนาลักษณะคล้ายกับพวกไทยยวน คือไทเขิน และไทลื้อ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเชียงใหม่ ชนเผ่าลื้อและเขินพวกนี้ได้ตั้งถิ่นที่อยู่ที่บ้านเขินนอกประตูเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน และเป็นผู้เผยแพร่ศิลปะการทำเครื่องเงินซึ่งเรียนมาจากพวกไทยยวนอีกทีหนึ่ง (ปานทิพย์ บุญยะโชติ, 2520: 28)

เมื่อได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของชาวเขินและเครื่องเงินในแคว้นเชียงตุงแล้ว ก็ควรจะกล่าวถึงความเป็นมาของเครื่องเงินในดินแดนล้านนา ซึ่งมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางโดยดูจากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างแคว้นเชียงตุงกับอาณาจักรล้านนาตั้งแต่อดีตกาล โดยเริ่มจากสมัยพญามังราย ซึ่งมีหลักฐานปรากฏทั้งในตำนานและประวัติของล้านนาเองเกี่ยวกับการที่พญามังรายยกทัพขึ้นไปปราบเมืองเชียงตุงตลอดจนเมืองเล็ก ๆ อื่น ๆ อีกหลายเมือง

แต่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่างแคว้นทั้งสองอาจเห็นได้ชัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้พญาภาวילהเจ้าเมืองเชียงใหม่ ยกทัพไปตีเอาเมืองเชียงตุงแล้วก็กวาดต้อนผู้คนจากแคว้นเชียงตุง หรือชาวเขินเข้ามาอยู่ในอาณาจักรล้านนาไทยตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของสมัยนั้น เพราะเมืองเชียงใหม่ถูกทิ้งร้าง 20 ปี(พ.ศ. 2318-2338) จึงมีความจำเป็นต้องยกทัพไปปราบเมืองอื่นแล้วนำประชาชนของเมืองที่แพ้เข้ามาอยู่อาศัย ดังนั้นบรรดาชาวเขินจากแคว้นเชียงตุงซึ่งเข้าใจว่ามีเป็นจำนวนมากพอสมควรที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาจึงกลายมาเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยเขินในดินแดนภาคเหนือ

ของไทย โดยเฉพาะในเชียงใหม่เองมีหมู่บ้านชาวเงินหลายแห่ง เช่น บ้านทรายมูล บ้านมอญ บ้านน้อย บ้านสันกลางในเขตอำเภอสันกำแพง บ้านสันตันแห่น บ้านไร่ในเขตอำเภอสันป่าตอง บ้านสันป่าสัก บ้านซ้อแล เขตอำเภอแม่แตง และในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่คือ หมู่บ้านนันทาราม หรือก็คือส่วนหนึ่งที่เป็นหมู่บ้านที่เรียกว่า “บ้านเงิน” ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตามชื่อกลุ่มชนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ อีกทั้งบรรดาชาวเงินที่เข้ามาตั้งรกรากในอาณาจักรล้านนายังตั้งชื่อหมู่บ้านที่มาอยู่ใหม่ ตามชื่อหมู่บ้านเดิมในแคว้นเชียงตุงด้วย ดังนั้นชื่อหมู่บ้านในภาคเหนือส่วนมากจึงซ้ำกับหมู่บ้านทางเชียงตุงเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับชื่อวัด ส่วนในด้านวัฒนธรรมนั้นจึงไม่ใช่เป็นเรื่องแปลกในแง่ของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มชนที่มาจากใหม่กับชนเจ้าของถิ่น ด้วยเหตุนี้ชาวเงินจึงมีความคล้ายคลึงกับชาวล้านนามากที่สุดทั้งในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีการกินอยู่ ตลอดจนในด้านภาษาซึ่งมีตัวอักษรประจำกลุ่มชนเช่นเดียวกับชาวล้านนา จากการยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างชาวเงินกับชาวล้านนา จึงมีผลให้หัตถกรรมประเภทเครื่องจักสานทำจากเชียงตุงซึ่งรู้จักกันดีในนามของ “เครื่องเงิน” แพร่หลายมาสู่ล้านนาจนกระทั่งเครื่องเงินได้กลายเป็นอาชีพและเป็นเอกลักษณ์ของผู้คนที่สืบทอดกันมาของชาวบ้านเงินในเชียงใหม่ โดยเฉพาะในบริเวณหมู่บ้านนันทารามจนทุกวันนี้ (เอกสารประกอบนิทรรศการหัตถกรรมพื้นบ้านล้านนาไทยในอดีต, 2529: 2)

อุตสาหกรรมเครื่องเงินได้เจริญรุ่งเรืองในเชียงใหม่มานาน โดยใช้ทำภาชนะต่าง ๆ เช่น ถ้วย ชาม ลิงของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และเครื่องใช้ในทางศาสนาตามวัดวาอารามต่าง ๆ จนกระทั่งเมื่อเครื่องเคลือบดินเผา เครื่องอลูมิเนียม เครื่องพลาสติกเจริญขึ้น ผลิตภัณฑ์เครื่องเงินจึงค่อย ๆ เสื่อมความนิยมลง และไม่อยู่ในฐานะเป็นเครื่องใช้ประจำครอบครัวดังแต่ก่อน เพราะของใช้สมัยใหม่ราคาถูกกว่าและทนทานกว่า อย่างไรก็ตามยังมีผู้ใช้สอยเครื่องเงินอยู่บ้างแต่ก็ส่วนน้อยแล้วตามชนบทต่าง ๆ ในภาคเหนือบ้าง ผู้ซื้อเครื่องเงินในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่ได้ซื้อไปใช้สอย แต่ซื้อเพราะเห็นว่าเป็นของสวยงาม เป็นของศิลปะ เพื่อเอาไปเป็นของที่ระลึก ของขวัญ และเครื่องประดับต่าง ๆ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ผลให้การทำเครื่องเงินที่เชียงใหม่จึงลดน้อยลงตามลำดับ

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจึงเกิดความห่วงใยในศิลปวัฒนธรรมอันสูงค่าของชาติขึ้น และได้เริ่มทำการส่งเสริมอุตสาหกรรมเครื่องเงิน ด้วยการส่งครูและผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นและชาวไทยมาฝึกอบรม รวมทั้งการตั้งโรงงานเครื่องเงินเชียงใหม่ขึ้นใน พ.ศ.2494 เพื่อเปิดอบรมให้แก่ผู้สนใจ

ในงานด้านนี้ต้องมีมาตรฐานถูกต้องตั้งแต่กรรมวิธีการผลิต การปรับปรุงลวดลาย และรูปทรงของผลิตภัณฑ์เครื่องเงินให้มีคุณภาพดีขึ้น การฝึกอบรมโดยผู้เชี่ยวชาญได้ดำเนินต่อเนื่องกันมาหลายปี มีผลให้เครื่องเงินของเชียงใหม่มีวิวัฒนาการมากยิ่งขึ้น และจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวได้มากขึ้น (ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ, มปป.: 9)

เครื่องเงินมีส่วนประกอบสำคัญได้แก่ โครง รัก ชาด รูปแบบและลวดลาย

- โครง โครงของเครื่องเงินสามารถแยกได้ตามวัสดุที่ใช้ คือ โครงไม้ โลหะ เครื่องปั้นดินเผา โครงกระดาษ และพลาสติก ซึ่งมีลักษณะเบา ทำรูปแบบได้ง่ายและมีความยืดหยุ่นในตัว

- รัก ยางรักหรือน้ำรัก ได้จากต้นรักใหญ่หรือรักหลวง และรักหนูหรือรักน้ำ น้ำยางที่กรีดออกมาจะมีสีเหลือง เมื่อทิ้งไว้จะกลายเป็นสีดำ ส่วนคำว่า รักสมุก หมายถึงยางรักที่ผสมกับถ่านใบตอง ถ่านหุ่ยคาหรือผงดินบดละเอียด สำหรับรักน้ำเกลี้ยง เป็นรักที่แห้งเร็ว เพราะมีส่วนผสมของน้ำมันสน ใช้ทาบนรักสมุกอีกครั้งเพื่อเคลือบเงาทับ

- ชาด เป็นสารที่ให้สีแดง ได้จากดินสีแดงเนื้อแกร่งจากอินเดีย จีน หรือพม่านำมาบดแล้วผสมด้วยน้ำมันมะเขือและน้ำมันยาง เมื่อทาชาดเสร็จแล้วต้องผึ่งลมทิ้งไว้หลายวันกว่าจะแห้ง ชาดนั้นถึงแม้จะมีสีแดงแต่ก็มีความเข้มต่างกัน เช่น สีหมาก สีส้มอมเหลือง และสีน้ำตาล ที่นิยมใช้กันคือ หางชาด ซึ่งมีสีแดงหม่น

- รูปแบบและลวดลาย เครื่องเงินที่เป็นแบบดั้งเดิมของเชียงใหม่ นั้น ส่วนใหญ่ มักทำจากโครงไม้ไผ่สาน หรือไม้สักกิ่งที่ขึ้นรูปแล้วทาดด้วยยางรักเพียงไม่กี่ครั้ง มีการตกแต่งง่าย ๆ เอาไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน ครั้นเมื่อชาวไทยเงินจากเชียงตุงเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละเป็นต้นมา จึงเกิดวิธีการทำที่ซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิมซึ่งเรียกวิธีใหม่นี้ว่า แบบเชียงใหม่และแบบวัวลาย

2. ภูมิหลังความเป็นมาของหัตถกรรมเครื่องเงินญี่ปุ่น

เครื่องเงินของญี่ปุ่นได้รับความนิยมนมาเป็นเวลาช้านานแล้ว โดยกล่าวว่าญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลมาจากประเทศจีนอีกทีหนึ่ง ลักษณะการเข้านั้นผ่านมาทางราชสำนักชั้นสูงของญี่ปุ่นก่อน ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-12 ซึ่งเมื่อราชสำนักสนใจ จึงมีการศึกษาการทำเครื่องเงิน

ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาพวกช่างฝีมือโดยเฉพาะในเรื่องของลวดลาย นอกจากนี้บรรดาชนชั้นขุนนางของญี่ปุ่นได้ให้การสนับสนุนด้วยเช่นกัน

เครื่องเงินญี่ปุ่นในสมัยเอโดะมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีการชงชาของญี่ปุ่น เพราะชาญี่ปุ่นนิยมดื่มชาจากภาชนะที่ทำจากเครื่องเงิน โดยเฉพาะประเพณีชงชาของญี่ปุ่นได้รับความนิยมในช่วงระหว่าง คริสต์ศตวรรษที่ 14-16 โดยมีการพัฒนาในด้านเทคนิค และวิธีการต่าง ๆ อีกทั้งในด้านลวดลายที่สวยงามและประดับด้วย ดังเช่น ตัวอย่างเครื่องเงินที่เกี่ยวข้อง (เมืองหลวงเก่าของญี่ปุ่น)

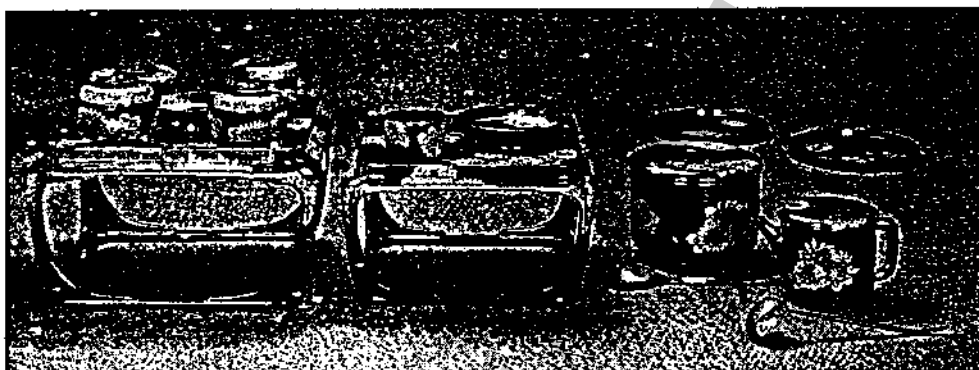
เครื่องเงินที่เมืองคามาคุระ (Kamakura)

สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเครื่องเงินญี่ปุ่นคือ ความเกี่ยวข้องระหว่างหัตถกรรมประเภทนี้กับชนชั้นสูงและวัดในพุทธศาสนาและศาสนสถานในลัทธิเซน ดังตัวอย่างในกรณีการถือกำเนิดของหัตถกรรมเครื่องเงินของเมืองคามาคุระ (Kamakura) ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าแห่งหนึ่งของญี่ปุ่นในอดีต โดยเป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่ทางตอนใต้ของกรุงโตเกียว (เมืองหลวงปัจจุบันของญี่ปุ่น) โดยมีพื้นที่เพียง 40,000 ตารางเมตร มีประชากรจำนวนประมาณ 117,000 คน ถึงแม้จะเป็นเมืองที่อยู่ไม่ไกลจากโตเกียว แต่ยังคงไว้ซึ่งลักษณะความเป็นเมืองที่สงบเงียบ แตกต่างจากสังคมเมืองแบบโตเกียวโดยสิ้นเชิง

ลักษณะประการสำคัญที่เป็นจุดเด่นของเมืองนี้คือ ความเป็นเมืองที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีเดิมเอาไว้ได้ จากการคงอยู่ของวัด และศาสนสถานต่าง ๆ จึงได้ชื่อว่าเป็นเมืองหนึ่งของญี่ปุ่นที่มีชื่อเสียงในด้านศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งชื่อเสียงในด้านหัตถกรรมเครื่องเงินของญี่ปุ่นที่ทำจากไม้แกะสลัก อันเป็นเอกลักษณ์ของเครื่องเงินที่นี่ จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่ยาวนานนับตั้งแต่ ค.ศ. 1192 และการเป็นเมืองที่อาศัยของโชกุนมินาโมโตะ (Mina-moto) ซึ่งเป็นโชกุนองค์แรกที่ปกครองญี่ปุ่นต่อจากองค์จักรพรรดิ และขุนนางในเกียวโต โดยสืบทอดต่อมาจนถึงสมัยการปฏิรูปประเทศใน ค.ศ. 1860 และต่อมาอีก 150 ปี หลังจากนั้นคามาคุระได้กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของญี่ปุ่น

ซึ่งในสมัยคามากุระ (Kamakura) พิธีชงชาเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นซามูไร และขุนนางในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 พิธีชงชาที่กล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมประจำชาติของญี่ปุ่นนั้น นับได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับการประกอบหัตถกรรมเครื่องเงิน กล่าวคือ พิธีดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นที่วัดในพระพุทธศาสนาของญี่ปุ่น โดยมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การจุดธูป จุดเทียน การจัดแจกันดอกไม้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีชงชา

ภาพที่ 1 ชุดชาเครื่องเงินญี่ปุ่น

วัฒนธรรมการดื่มชาในญี่ปุ่นที่แพร่หลายมาจากประเทศจีนนั้น มีผลต่อการทำภาชนะสำหรับการชงชาและใส่น้ำชาเวลาดื่ม ซึ่งการดื่มชาเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงจนถึงสามัญชน โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นซามูไร เพราะการมีภาชนะที่สวยงามถือเป็นการแสดงถึงรสนิยมและความยิ่งใหญ่ในหมู่ลูกน้องด้วย ดังนั้นภาชนะไม่ว่าจะเป็นกาน้ำชา และถ้วยชาจึงต้องมีความสวยงามเป็นพิเศษ ในช่วงสมัยเอโดะ (Edo Period, ค.ศ. 1603-1868) พิธีชงชาจึงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันในหมู่ชาวญี่ปุ่นโดยทั่วไป ด้วยเหตุนี้เครื่องเงินจึงเป็นหัตถกรรมที่ได้รับความนิยมในฐานะเป็นภาชนะที่ใช้ในพิธีชงชาไปด้วย

นอกจากนั้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเครื่องเงินของญี่ปุ่นนั้นมีทั้งที่ทำจาก ไม้ ซึ่งถือว่ามี ความแข็งแรงและทนทานจากขั้นตอนการทำที่ต้องขัดหลายครั้งของเครื่องเงิน นอกจากนี้ยังมี โคร่งที่ทำจากผ้าลินิน ซึ่งสามารถนำมาทายางรักในการทำเครื่องเงินได้เช่นกัน

วิธีการทำเครื่องเงินของญี่ปุ่นนั้นจะทำซ้ำถึงสองครั้งก่อนนำมาลงน้ำ โดยใช้แปรงขัดครั้งแรก และใช้ยารองให้เรียบด้วยโคลน หรือสเมก ในครั้งที่สอง หลังจากนั้นจึงทำให้แห้ง ต่อไปจึงใช้

วัสดุพวกหินนำมาขัดเพื่อให้โครงเครื่องเงินเรียบทุกซอกทุกมุม โดยในขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญเพราะจะมีผลให้เครื่องเงินมีคุณภาพดี และสวยงามด้วย ก่อนที่จะมาถึงขั้นตอนในการนำมาทาสีด้วยแปรงเพื่อให้พื้นผิวเป็นสีดำ (จากยางรัก) และมีความเรียบและแวววาวเป็นเงาด้วย ซึ่งขั้นตอนนี้สำคัญเพราะต้องมีการทาสีเป็นจำนวนหลายครั้ง ก่อนนำไปสู่ขั้นตอนสุดท้ายคือการนำไปประดิษฐ์ลวดลาย

ในด้านวิธีการทำในปัจจุบันนี้อาจมีการประยุกต์ไปบ้างในด้านรูปแบบ และลวดลาย แต่ช่างฝีมือในเมืองเกียวโตที่สามารถทำได้ทุกขั้นตอนนี้ นับว่ามีเป็นจำนวนน้อยและได้รับการยกย่องจากผู้ประกอบการจำหน่าย และภาครัฐด้วย

ร้านจำหน่ายเครื่องเงินที่เกียวโต นับเป็นร้านเครื่องเงินที่ใหญ่ที่สุดของประเทศญี่ปุ่น เป็นร้านที่ดำเนินกิจการมาเป็นเวลานานร่วม 300 ปี ใน 9 ช่วงอายุคน ชื่อร้าน Doshiko Karamano Shop ดำเนินการมาตั้งแต่สมัยเอโดะ ซึ่งในสมัยนั้นมีการใช้เครื่องเงินในชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่น ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวแรกที่ทำเครื่องเงิน และจักรพรรดิญี่ปุ่นใช้เครื่องเงินในพระราชสำนักด้วย และคนในต้นตระกูลนี้ได้สืบทอดการทำเครื่องเงินมาจนถึงทุกวันนี้ (สัมภาษณ์ผู้จัดการร้าน Doshiko Karamano เมืองเกียวโต เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2545)

กิจการเครื่องเงินในญี่ปุ่นที่ยังคงมีความรุ่งเรืองอยู่จนทุกวันนี้ นับเป็นเพราะคนในประเทศเองยังคงนิยมใช้ภาชนะต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันที่ทำมาจากเครื่องเงิน ประกอบกับโครงเครื่องเงินในญี่ปุ่นส่วนมากทำจากไม้ไผ่ ไม้สน ไม้โอ๊ก ซึ่งเป็นไม้ที่มีอยู่ภายในประเทศ

นอกจากนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นได้ส่งเสริมหัตถกรรมเครื่องเงินโดยเห็นได้จาก การจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมเครื่องเงินในทุกเมืองที่มีการทำหัตถกรรมประเภทนี้ เช่น ที่เกียวโต มีศูนย์ฝึกหัดโดยทางรัฐบาลได้มีเจ้าหน้าที่ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านเครื่องเงินประจำอยู่ อีกทั้งเปิดการอบรมและฝึกหัดนักเรียนที่ทำเครื่องเงินโดยมีช่างฝีมือดี (ที่มีจำนวนน้อย) มาเป็นครูผู้สอน โดยทางรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายในเรื่องเงินเดือนแก่ช่างที่มาทำหน้าที่เป็นครู โดยศูนย์ดังกล่าวได้เปิดดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2518 (สัมภาษณ์ คุณอาซามิ โทโร (Mr. Asami Toru) เจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องเงินประจำศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมประจำเมืองเกียวโต เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2545)

ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีการใช้เครื่องเงินในชีวิตประจำวัน และในขณะเดียวกันก็มีการส่งออกเครื่องเงินด้วย โดยมีการส่งออกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ดังนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกที่ญี่ปุ่นจะมีการพัฒนาในด้านลวดลายที่มีความประณีตและละเอียดสวยงาม โดยไม่ค่อนมีการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบของลวดลายมากนัก ดังจะเห็นได้จากยั้งคงไว้ซึ่งลวดลายที่มีมาตั้งแต่สมัยเมจิ (Meiji Era, ค.ศ. 1868-1911) เป็นต้น กล่าวคือประมาณ 70 กว่าปีมาแล้ว และมีการจัดตั้งสมาคมเครื่องเงินที่เน้นการพัฒนาในเรื่องนี้โดยเฉพาะ นอกจากนั้นในด้านวิธีการทำก็มีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลาเพื่อการคงไว้ซึ่งคุณภาพ (สัมภาษณ์ คุณอาซามิ โตโร (Mr. Asami Toro) เมื่อวันที่ 11 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2545)

เครื่องเงินที่เมืองวาจิม่า (Wajima)

เมืองที่มีการทำเครื่องเงินมากที่สุดของญี่ปุ่นคือ เมืองวาจิม่า (Wajima) ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ทางเหนือสุดของคาบสมุทรโนโต (Noto Peninsula) ซึ่งใช้เวลาเดินทางโดยทางรถไฟจากเมืองโตเกียวประมาณ 6 ชั่วโมงครึ่ง เมืองนี้มีประชากรประมาณ 28,396 คน (จากการสำรวจเมื่อ พ.ศ. 2542) นับเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศญี่ปุ่นในทางตอนเหนือ เป็นเมืองที่มีทัศนียภาพที่สวยงามทางธรรมชาติ และที่สำคัญเป็นแหล่งผลิตเครื่องเงินที่เป็นอุตสาหกรรมของประเทศ จะเห็นได้จาก ร้านทำเครื่องเงินที่มีจำนวนประมาณ 699 แห่ง และประชากรของที่นี่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมเครื่องเงินมากกว่าประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น การเข้ารับราชการ เป็นต้น (http://shofu.pref.ishikawa./shofu/wajima_e/asu/asu/html)

นอกจากนั้นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของหัตถกรรมประเภทนี้คือ การมีพิพิธภัณฑ์เครื่องเงินโดยเฉพาะประจำเมืองของญี่ปุ่น ซึ่งก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2535 โดยนับเป็นหนึ่งในพิพิธภัณฑ์เครื่องเงินของประเทศญี่ปุ่นที่มีเครื่องเงินจำนวนมากนับพันชิ้น เมืองวาจิม่ามีอายุประมาณกว่า 600 ปี ประตูปิพิธภัณฑ์ที่นี่เป็นประตูที่ทำจากเครื่องเงินที่มีอายุเก่าแก่ตั้งแต่ พ.ศ. 2067 (ค.ศ. 1524) นอกจากนั้นยังมีการเก็บรวบรวมเครื่องเงินจากประเทศอื่น ๆ ด้วยเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษา และค้นคว้า ดังเช่น เครื่องเงินจากประเทศพม่า ไทย และ เวียดนาม เป็นต้น

เอกลักษณ์ของเครื่องเงินที่วาจิม่าคือ การใช้สีแดง และโครงที่นิยมใช้คือ ไม้ไผ่ โดยใช้มากกว่าโครงจากวัสดุชนิดอื่น เมืองนี้มีการทำเครื่องเงินหลายแห่ง และนับเป็นแหล่งผลิตใหญ่ใน

ลักษณะการประกอบอุตสาหกรรมที่มีการจัดส่งไปจำหน่ายยังเมืองอื่น ๆ ทั่วประเทศญี่ปุ่นด้วย และอุตสาหกรรมประเภทนี้นับวันยิ่งเพิ่มมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เนื่องจากชาวญี่ปุ่นโดยทั่วไปนิยมใช้เครื่องเงินในการจัดดอกไม้ และพิธีชงชาที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่น ดังจะเห็นได้จากภาพประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ เพื่อกิจกรรมดังกล่าวเป็นงานประดิษฐ์ที่มีคุณภาพ (ข้อมูลจากการดูงานเรื่องเครื่องเงินของผู้วิจัย ณ เมืองวาจิม่า ประเทศญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. 2545)

เครื่องเงินที่เมืองเกียวโต

นอกจากนั้นชาวญี่ปุ่นที่นับถือลัทธิเซนและไม่ไปวัด แต่ก็มีแท่นบูชาในบ้านตามความเชื่อ ซึ่งแท่นบูชาดังกล่าวมักทำด้วยเครื่องเงินที่มีการประดิษฐ์อย่างสวยงาม ดังนั้นร้านในเมืองเกียวโตที่จำหน่ายแท่นบูชาที่ทำมาจากเครื่องเงินจึงได้รับความนิยม และดำเนินกิจการไปได้ด้วยดี เพราะแท่นบูชาที่ทำจากเครื่องเงินเป็นที่นิยมของคนทั่วไป ปรากฏว่าร้านจำหน่ายแท่นบูชาที่เก่าแก่ของเกียวโตได้ดำเนินกิจการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2373 (ค.ศ. 1830) และจนถึงปัจจุบันยังดำเนินกิจการอยู่ นับเป็นเวลาประมาณร้อยกว่าปีแล้ว ในร้านดังกล่าวพบว่ามีส่วนฝีมือประจำประมาณ 300 คน โดยช่างฝีมือดังกล่าวมีสองประเภทกล่าวคือ ประเภทแรกเป็นช่างที่มีสัญญาการทำงานแบบผูกมัด และประเภทที่สองนั้นเป็นแบบไม่มีสัญญาผูกมัด ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะช่างเครื่องเงินฝีมือดีนั้น หายากและมีจำนวนน้อย นอกจากนั้นที่น่าสนใจอีกอย่างคือ ในร้านดังกล่าวมีการจำหน่ายป้ายชื่อผู้ตายที่ทำจากเครื่องเงิน ซึ่งมีการประดิษฐ์อย่างสวยงาม กล่าวคือชาวญี่ปุ่นที่นับถือลัทธิเซนเมื่อบุคคลที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเสียชีวิต ป้ายชื่อผู้ตายจะทำจากเครื่องเงิน

นอกจากนี้ที่เมืองนารา ยังพบว่าพวกพระสงฆ์ที่นิยมใช้เครื่องเงินในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จึงมีร้านเครื่องเงินที่รับสั่งทำตามความต้องการของลูกค้าด้วย โดยร้านดังกล่าวจะทำตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ร้านที่นี้จำหน่ายเครื่องเงินจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลาร้อยกว่าปีแล้วเช่นกัน กล่าวคือเริ่มดำเนินกิจการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ร้านเครื่องเงินที่เมืองนารามีร้านเดียว และมีช่างจำนวน 5-6 คน ที่น่าแปลกคือจุดเด่นของเครื่องเงินที่นี้คือ กรรมวิธีการลงมุกบนเครื่องเงิน (บันทึกโดยผู้วิจัยระหว่างการดูงานด้านเครื่องเงินที่เมืองนารา สัมภาษณ์โดยผู้วิจัย และสัมภาษณ์โดย Prof. Dr. Koichi Niitsu, พ.ศ. 2545)

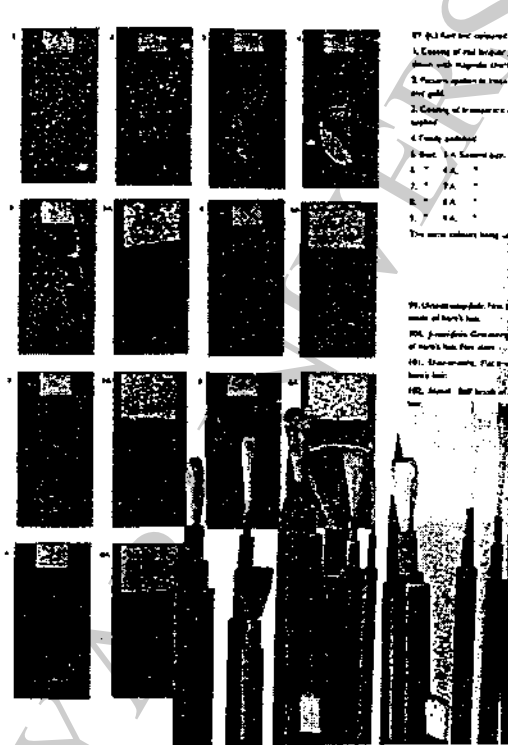
ถึงสามัญชน เครื่องเงินจึงเปรียบเสมือนของใช้ประเพณีของชาวญี่ปุ่นด้วย ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่มีค่าและหาได้ยากมากสำหรับชาวต่างประเทศ เนื่องด้วยเหตุนี้ชาวญี่ปุ่นจึงได้สนใจในการทำเครื่องเงินมากและมีเทคนิคในการทำหน้าประเทศอื่น ๆ และสิ่งที่ช่วยจูงใจให้ชาวญี่ปุ่นเป็นผู้นำงานด้านนี้มากขึ้นก็คือ ญี่ปุ่นมียางรักที่มีคุณสมบัติอันดีเด่นโดยธรรมชาติของมันเอง ตัวอย่างผลิตภัณฑ์เครื่องเงินที่สวยงามและถือว่ามีค่าที่สุดของญี่ปุ่นได้เก็บไว้ที่เมืองโตเกียวและเกียวโต

กรรมวิธีการผลิตเครื่องเงินของญี่ปุ่น ตามตำรับแท้และโบราณนั้นมีการทำที่ละเอียดประณีตมากในการทำเคลือบ (Coating) ไม่น้อยกว่า 33 ชั้น และเครื่องเงินพื้นดำชนิดพิเศษยังมีขั้นตอนของการทำมากกว่า 50 – 60 ชั้น ระยะเวลาการทำชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มทา ชัด และทิ้งให้แห้ง ซึ่งเรียกว่า “damp press” แต่ละชั้นนั้นกินเวลานานถึง 12 – 36 ชั่วโมง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการทำงานที่ละเอียดและกินเวลานานมากพอสมควร จึงทำให้ราคาของเครื่องเงินแพงมาก แต่เมื่อคำนึงถึงความสวยงามและความคงทนแล้วก็นับว่าคุ้มค่าสำหรับงานฝีมือประเภทศิลปะนี้

แต่ต่อมาในสมัยปัจจุบันนี้ยางรักพบว่าราคาแพงและหายากมากขึ้น ผู้ผลิตก็ลดน้อยลงไปจากเดิม ประกอบด้วยสถานการณ์ในปัจจุบันทำให้เครื่องเงินมีราคาสูงขึ้นมากมายหลายเท่า ผู้ที่มีฐานะอยู่ในชั้นปานกลางลงมาไม่อาจที่จะใช้เครื่องเงินเป็นประจำได้โดยสะดวกเหมือนแต่ก่อน ผู้ผลิตเครื่องเงินของญี่ปุ่นจึงได้พยายามปรับปรุงและเสาะหาวัตถุดิบชนิดใหม่เพื่อใช้แทนยางรักขึ้น เช่น มีการใช้ยางจากเปลือกเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ และสารพอลิไซท์ (Polycite) ฯลฯ มาช่วย เพื่อให้เครื่องเงินมีราคาลดต่ำลงสำหรับผู้มีฐานะไม่สู้ดีนักก็อาจซื้อหาไปใช้ได้ แต่อย่างไรก็ดีเครื่องเงินจากวัตถุดิบเทียมเหล่านี้ก็ยังมีคุณสมบัติที่ด้อยกว่าเครื่องเงินจากยางรักแท้ ๆ มากมายนัก

หัตถกรรมเครื่องเงินของญี่ปุ่นทุกวันนี้ก้าวหน้าไปมากทางด้าน การปรับปรุงวิธีการทำและการผลิตเพื่อให้ได้ในราคาต่ำ คุณภาพก็ดูจะด้อยลงไป การทำ damp – press แต่ละชั้นใช้เวลาเพียง 12 ชั่วโมง และใช้ยางรักเทียมแทนยางรักแท้ (Urushi) เดิมให้มากที่สุด การผลิตทำในห้องที่ปราศจากฝุ่นละออง ใช้วิธีฉีดน้ำไปตามกำแพงของห้องเพื่อช่วยให้มีการระเหยเร็วขึ้น และขั้นตอนสำคัญของการทำก็คือ การทาสมุกละเอียด หรือที่เรียกว่า Sabi อันเป็นขั้นที่ต้องกวาดชั้นมาก ไม่ใช่วิธีโปะลงไปหนา ๆ แต่ค่อย ๆ ลงบาง ๆ หลาย ๆ ครั้ง เครื่องเงินจะเรียบดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับสมุก ซึ่งจะต้องทำการตรวจดูอย่างละเอียดลออโดยไม่ให้มีรอยหรือตามดหลงเหลือ

อยู่จึงจะทาร์กชั้นสุดท้ายลงไป เครื่องเขินชนิดที่มีคุณสมบัติที่ดีที่สุด คือ เครื่องเขินที่ทาร์กด้วยแปรง ซึ่งทำจากผมของคน เพราะว่าสามารถทาร์กได้เบาบางมากกว่าการใช้แปรงที่ทำจากอื่น ๆ การประดับด้วยฝุ่นเงินและฝุ่นทองหรือหอยมุกก็เป็นที่นิยมกันมาก และต้องใช้มีดที่คมมากตัดแต่ง pattern เหล่านั้น หมู่บ้านที่ทำเครื่องเขินมากที่สุดของญี่ปุ่นได้แก่หมู่บ้านในตำบลอิราซาวา (Hirasawa) ซึ่งตั้งอยู่บนภูเขาทางตอนกลางของประเทศญี่ปุ่นติดกับแม่น้ำคิโซ (Kiso) และจากเอกสารเรื่อง “Lacquer” ซึ่งจัดพิมพ์เผยแพร่ของประเทศญี่ปุ่น แสดงภาพประกอบการทำเครื่องเขินเริ่มตั้งแต่การตัดไม้ออกจากป่า

ภาพที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ทำเครื่องเขินญี่ปุ่น

ในการศึกษาค้นคว้าเพื่อเปรียบเทียบหัตถกรรมเครื่องเขินเชียงใหม่และญี่ปุ่นนั้นถึงแม้ว่าเอกสารต่าง ๆ ที่มีผู้ศึกษาไว้ยังมีไม่มากนัก แต่ในส่วนของเอกสารที่มีการศึกษาไว้ในลักษณะความเป็นมาและวิธีการทำหัตถกรรมเครื่องเขินของทั้งเชียงใหม่และญี่ปุ่นก็พอจะทำให้เกิดความรู้ที่เป็นพื้นฐานให้เกิดการต่อยอดความรู้ในเรื่องนี้ต่อไปได้ ดังจะเห็นได้จากเอกสารดังต่อไปนี้

2.2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ทำให้ทราบว่าได้มีผู้ศึกษาในเรื่องหัตถกรรมเครื่องเงินอยู่บ้าง ในฐานะที่เป็นหนึ่งในหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยในภาคเหนือ แต่ไม่ค่อยปรากฏมากนักที่เป็น การศึกษาเฉพาะเจาะจงลงไปในเรื่องของเครื่องเงินในภาคเหนือ หรือเครื่องเงินเชียงใหม่ และ ส่วนมากที่ทำการศึกษาไว้จะกล่าวในลักษณะประวัติความเป็นมาโดยย่อของเครื่องเงิน ขั้นตอน วิธีการทำ และวัตถุดิบที่จำเป็นต้องใช้ อีกทั้งลักษณะประเภทของเครื่องเงินชนิดต่างๆ ของ เครื่องเงิน

ยังไม่ปรากฏงานเขียนทั้งในเชิงวิชาการและงานเขียนทั่วไปที่เกี่ยวกับเรื่องของเครื่องเงิน ที่ จะศึกษาในลักษณะร่วมหรือลักษณะที่เหมือนหรือต่างกันของเครื่องเงินไทยกับเครื่องเงินญี่ปุ่น ทั้ง ที่เป็นงานเขียนของไทยและงานเขียนต่างประเทศ ในลักษณะที่เป็นการศึกษาเปรียบเทียบเลย ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างงานเขียนในเรื่องเครื่องเงินที่ปรากฏดังต่อไปนี้

กรเพชร เพชรรุ่ง ได้เขียนเกี่ยวกับเครื่องเงินไทย โดยสรุปในแง่ของประวัติความเป็นมา ถิ่นกำเนิดเครื่องเงินที่มีความสัมพันธ์กับชาวไทเขินจากเมืองเชียงตุง ในประเทศพม่า นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ระหว่างไทย- พม่า ในเรื่องเครื่องเงินของ ชาวเชียงใหม่ อีกทั้งพัฒนาการในด้านรูปแบบและลวดลายของเครื่องเงินประเภทต่าง ๆ รวมทั้ง ลักษณะของเครื่องเงินดังกล่าวด้วย (กรเพชร เพชรรุ่ง, 2539: 21-24)

วิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องเครื่องเงินไว้ใน เรื่องศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ในแง่ ของการศึกษาในเรื่องความหมาย แนวคิด และวิวัฒนาการของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทย ซึ่ง ทำให้ทราบในเรื่องที่มาของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทย อีกทั้งในเรื่องที่มาของศิลปหัตถกรรม พื้นบ้านในภาคเหนือที่มีความแตกต่างจากดินแดนภาคอื่นของประเทศ อันทำให้ทราบแนวคิดและ แรงบันดาลใจในการสร้างงานศิลปะที่เกิดจากความเชื่อ ขนบธรรมเนียม วิถีวัฒนธรรมและความเชื่อ ในทางศาสนา อีกทั้งปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ตลอดจนในเรื่องของวัตถุดิบในแต่ละท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม พื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของเครื่องเงินที่มีการทำสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลาช้านาน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2538: 155-171)

กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์เอกสารประเภทหนังสือที่ระลึกเนื่องในงานวันเด็กแห่งชาติ เรื่องชีวิตไทยกับงานศิลปหัตถกรรม เพื่อให้เยาวชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของศิลปหัตถกรรมไทย โดยสรุปสาระของหัตถกรรมในด้านที่เป็นศิลปกรรมในภาพกว้างกล่าวคือ ชีวิตชาวไทยที่มีการเกี่ยวข้องกับศิลปหัตถกรรม หัตถกรรมประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของไทย เป็นต้น (กรมศิลปากร, จัดพิมพ์ประกอบการจัดนิทรรศการพิเศษ เนื่องในโอกาสวันเด็กแห่งชาติปีพ.ศ. 2532.)

นอกจากนั้นจะเป็นงานเขียนของชาวต่างประเทศซึ่งที่มีการศึกษาค้นคว้าละเอียดแต่จะเป็นการศึกษาเฉพาะด้านเช่น งานเขียนที่เกี่ยวกับเครื่องเงินพม่า และงานเขียนที่เกี่ยวกับเครื่องเงินญี่ปุ่นโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นการศึกษาเอกลักษณ์ของเครื่องเงินประจำชาติดังกล่าว โดยเริ่มตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของเครื่องเงิน วัตถุดิบที่ใช้ ขั้นตอน วิธีการทำ และประเภทหรือชนิดของเครื่องเงินที่ทำ และลักษณะการนำไปใช้ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากงานเขียนดังนี้คือ

Sylvia Fraser- Lu ได้เขียนเรื่องเครื่องเงินพม่า โดยทำการศึกษาอย่างละเอียดเกี่ยวกับเครื่องเงินพม่า โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการในการทำ วิธีการทำ และลักษณะการใช้ในชีวิตประจำวันของชาวพม่า ซึ่งทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจในเอกลักษณ์ของเครื่องเงินพม่าได้เป็นอย่างดี และในส่วนที่เกี่ยวกับเครื่องเงินของชาติอื่นๆ นั้นอาจมีการกล่าวถึงบ้างในบางย่อหน้าที่อาจมีการทำที่คล้ายคลึงกันระหว่างเครื่องเงินพม่าและเครื่องเงินไทย โดยเฉพาะในด้านเครื่องมือ และวัตถุดิบ เป็นต้น (Sylvia Fraser-Lu, 1985)

Diane Durston ได้เขียนเรื่องหัตถกรรมประเภทต่างๆ ของชาวญี่ปุ่นอันนำมาสู่การประดิษฐ์หัตถกรรมของชาวญี่ปุ่นในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักสานชนิดการย้อมผ้าทอมือ การทำกระดาษ และการทำเครื่องเงิน เป็นต้น ในส่วนของเครื่องเงินนั้นนับได้ว่าได้ทำให้ผู้อ่านทราบลักษณะที่มาของเครื่องเงินญี่ปุ่น ตลอดจนจนลักษณะการใช้เครื่องเงินในชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่น เช่น ภาชนะที่ใส่อาหารและน้ำชาที่ทำจากเครื่องเงินได้แก่ เครื่องใช้พวกจาน ชาม ที่ใส่รูปของชาวญี่ปุ่นที่เรียกว่า มิโอะ และภาชนะที่ใส่เบะหมี่ ที่นิยมรับประทานเป็นอาหารหลักของชาวญี่ปุ่น และการใช้เครื่องเงินในพิธีการ เช่น พิธีแต่งงานที่มักใช้เครื่องใช้ที่ทำจากเครื่องเงิน เป็นต้น (Diane Durston, 1996)

Tanistha Dansilp and Michael Freeman ได้เขียนศิลปหัตถกรรมที่เป็นลักษณะเด่นของ ไทยประเภทต่างๆ รวมทั้งในส่วนของเครื่องเงินได้เขียนเกี่ยวกับลวดลายที่สวยงามของเครื่องเงินที่เป็นศิลปกรรมอันสวยงามคือ เครื่องเงินลายรดน้ำ และเครื่องเงินลายมุก เป็นต้น โดยกล่าวถึง ลักษณะการทำและวัตถุดิบที่นำมาใช้ (Tanistha Dansilp and Michael Freeman, 2002: 10-14)

Hew DV. Prendergast, Helena Jaeschke and Naomi Rumball ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเครื่องเงินญี่ปุ่น ตั้งแต่ ค.ศ. 1882 ในลักษณะการทำเป็นอุตสาหกรรม โดยกล่าวถึงลักษณะของต้นรักที่จะนำเอายางรักมาใช้สำหรับการทำเครื่องเงิน เครื่องมือที่ใช้สำหรับการกรีดยางรักออกจากต้นรัก ไม้ที่เหมาะต่อการทำโครงร่างของเครื่องเงิน ส่วนผสมที่จำเป็นสำหรับการลงรัก เครื่องมือที่ใช้ในแต่ละขั้นตอนของการทำเครื่องเงิน ตลอดจนลวดลายต่าง ๆ ของเครื่องเงินญี่ปุ่น เป็นต้น (Hew DV. Prendergast et.al, 2001)

Else and Heinz Kress ได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับเครื่องเงินประจำเกาะริวกิวหรือโอกินาวาของญี่ปุ่น ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของที่นี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลที่ได้รับจากประเทศใกล้เคียง เช่น ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จีนและเกาหลี จนมาเป็นเครื่องเงินของเกาะริวกิว นอกจากนั้นยังเน้นเรื่องราวของเครื่องเงินที่ได้รับอิทธิพลจากจีนอย่างมาก จนทำให้สีสรรของเครื่องเงินส่วนใหญ่เป็นสีแดงตามลักษณะเครื่องเงินจีนที่ใช้ชาดซึ่งมีสีแดงเป็นส่วนผสม นอกจากนั้นเอกลักษณ์ของเครื่องเงินที่นี่คือ การลงมุกบนพื้นเครื่องเงินสีดำ (Else, Heinz Kress and Josef Kreiner. Inro of the Ryukyus. Germany: Druckhaus Locher GmbH, 2002.)

จากเอกสารดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าเอกสารส่วนใหญ่ที่มีการศึกษานั้นเป็นเอกสารของญี่ปุ่นที่ได้ศึกษาและรวบรวมเรื่องราวของหัตถกรรมเครื่องเงินของญี่ปุ่น โดยมีเอกลักษณ์ทั้งในส่วนที่เฉพาะตัวและที่มีลักษณะร่วมกันอย่างน่าสนใจ อย่างไรก็ตามในส่วนของเครื่องเงินไทย โดยเฉพาะเครื่องเงินหมู่บ้านคูเมืองเชียงใหม่น่าจะได้มีการศึกษาในลักษณะที่เป็นการเปรียบเทียบได้อย่างน่าสนใจทั้งในแง่ของการมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน และประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ตลอดจนคุณลักษณะวิธีการทำในแต่ละขั้นตอนที่น่าจะได้นำมาปรับ หรือประยุกต์ใช้ได้อย่างน่าสนใจ เพราะวัตถุดิบที่สำคัญในการทำเครื่องเงินคือ ยางรักนั้นญี่ปุ่นเองก็มีไม่มากหรือถ้ามีก็ไม่เพียงพอ จึงต้องมีการนำเข้าจากประเทศจีน และประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพียงแต่ขั้นตอนการทำ และเครื่องมือที่ใช้อาจจะมีความแตกต่างกันเท่านั้นอันมีผลให้ลักษณะเครื่องเงิน

ของไทยและญี่ปุ่นมีความแตกต่างกันทั้งในด้านคุณภาพของการใช้และลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

นอกจากเอกสารต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นที่มีส่วนช่วยให้ผู้วิจัยสามารถมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนวัตกรรมเครื่องเงินของทั้งเชียงใหม่และญี่ปุ่น แต่เนื่องจากงานวิจัยในเรื่องนี้เป็นการศึกษาด้านนวัตกรรมพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์ประจำของแต่ละชาติ จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการนำความรู้ที่ได้รับจากการสัมภาษณ์และการออกพื้นที่สนามเพื่อการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมมาประกอบการศึกษาและวิจัยในเรื่องนี้ด้วย